

KECUALIAN DALAM BAHASA MELAYU

KECUALIAN, menurut *Kamus Dewan*, edisi ketiga, ialah sesuatu yang menyimpang, iaitu berlainan dan terasing daripada yang umum. Kecualian didefinisikan juga sebagai sesuatu yang dibebaskan, iaitu yang terkeluar dan terasing daripada sesuatu peraturan atau ketentuan. Hal ini bermakna bahawa kekecualian membolehkan peraturan tertentu atau syarat yang sedia ada tidak perlu dipatuhi. Yang dapat juga dikatakan ialah bahawa kecualian menyebabkan sesuatu yang bertentangan dengan kebiasaan dianggap betul dan boleh menjadi peraturan baharu.

Bahasa Melayu mempunyai beberapa kecualian dalam pembentukan unsurnya. Beberapa kecualian dapat ditemukan dalam sistem pengejaan dan tatabahasa. Menurut Nik Safiah Karim *et al.* dalam *Tatabahasa Dewan*, edisi baharu, tindakan membenarkan adanya kecualian dilakukan kerana, antaranya, faktor kelaziman penggunaan. Contohnya, dalam pengejaan kata majmuk dan untuk membezakan bentuk, lazimnya yang melibatkan proses pengimbuhan. Wujudnya kecualian menyebabkan lahirnya variasi dalam proses penerbitan kata terbitan.

Sistem ejaan Rumi baharu bahasa Melayu yang mula dikuatkuasakan pada 16 Ogos 1972 menetapkan bahawa terdapat 18 pola keselarasan vokal, iaitu a – a, a – i, a – u, e pepet – a, e pepet – i, e pepet – u, e taling – a, e taling – e taling, e taling – o, i – a, i – i, i – u, o – a, o – e taling, o – o, u – a, u – i, dan u – u. Penggunaan sistem baharu itu telah memansuhkan pola lama. Namun begitu, pada masa yang sama, menurut Ismail Dahaman dalam *Pedoman Ejaan Rumi Bahasa Melayu*, sistem ejaan Rumi baharu ini masih menggunakan pola lama ini, iaitu a – e taling, a – o, e pepet – e taling, e pepet – o, i – e taling, i – o, u – e taling, dan u – o bagi perkataan yang diserap daripada bahasa asing, khususnya bahasa Inggeris, bahasa Eropah yang lain, dan bahasa di Nusantara. Menurut Nik Safiah *et al.*, hal yang demikian terjadi kerana ejaan bagi istilah serapan atau pinjaman dikekalkan bentuk ejaan asalnya seboleh mungkin.

Kata majmuk merupakan bentuk yang terhasil daripada dua kata dasar atau lebih dengan makna yang tertentu dan bersifat satu unit. Lazimnya kata majmuk

Bahasa dan Pendidikan,
Dewan Bahasa,
September 2004.

Hlm. 37-41

dieja terpisah. Contohnya **balai raya**, **tengah hari**, **Menteri Besar**, **deria rasa**, dan **cakar ayam**. Walau bagaimanapun, menurut Nik Safiah Karim dalam *Bimbingan Pelajar Bahasa Kita Jilid 2*, 15 patah perkataan telah ditetapkan supaya dieja bercantum kerana penggunaannya sudah dianggap mantap sebagai satu perkataan yang utuh walaupun bentuknya terdiri daripada dua kata dasar. Perkataan-perkataan tersebut ialah **antarabangsa**, **beritahu**, **bumiputera**, **jawatankuasa**, **kakitangan**, **kerjasama**, **matahari**, **olahraga**, **pesuruhjaya**, **setiausaha**, **sukarela**, **suruhanjaya**, **tandatangan**, **tanggungjawab**, dan **warganegara**.

Pola Lama	Perkataan Contoh	Kata Pinjaman (Kecualian)	Pola Baharu	
a – e taling	*balek	pamer; kaget	a – i	balik
a – o	*sampok	lapor; perabot	a – u	sampuk
e pepet – e taling	*pelek	gembeleng; setem	e pepet – i	pelik
e pepet – o	*jerok	jempol; gabenor	e pepet – u	jeruk
i – e taling	*bilek	tiket; kriket	i – i	bilik
i – o	*hidop	diftong; transistor	i – u	hidup
u – e taling	*puteh	tulen; subjek	u – i	putih
u – o	*burok	lelucon; kupon	u – u	buruk

Rajah 1 Kecualian Kata Pinjaman

Selain itu, menurut Nik Safiah Karim *et al.*, terdapat sejumlah perkataan lain yang terdiri daripada dua kata dasar tetapi dieja bercantum, iaitu **peribadi**, **peribahasa**, **hulubalang**, **dinihari**, **perikemanusiaan**, **sukacita**, **dukacita**, **kepada**, **daripada**, **apakala**, **walhal**, **apabila**, **manakala**, **padahal**, **darihal**, **barangkali**, **kadangkala**, dan **bagaimana**.

Dalam aspek morfologi, kecualian melibatkan golongan kata tugas, iaitu kata pemerl dan kata nafi. Kata pemerl terdiri daripada **ialah** dan **adalah**. Perkataan **ialah** digunakan di hadapan frasa nama, iaitu untuk menunjukkan persamaan atau ekuatif, dan **adalah** pula harus digunakan di hadapan frasa adjektif dan frasa sendi nama, iaitu secara huraihan atau kualitatif. Kedua-dua kata pemerl ini tidak boleh digunakan bersama-sama dengan kata nafi. Oleh yang demikian, struktur ...**ialah bukan pegawai eksekutif...** dan ...**adalah bukan untuk...** dianggap tidak gramatis.

Demikian juga halnya dengan kata kerja, tidak boleh digunakan bersama-sama dengan mana-mana kata pemerl. Sungguhpun demikian, sebagai kecualian, menurut Nik Safiah Karim *et al.*, kata pemerl boleh diwujudkan dalam binaan kata nafi **tidak** sekiranya untuk menafikan frasa adjektif sahaja. Hal ini bermakna bentuk **adalah + tidak + kata adjektif** seperti contohnya, ...**adalah tidak benar...** atau ...**adalah tidak bijak...**, dibenarkan.

Kata nafi **bukan**, mengikut peraturannya, berfungsi untuk menafikan frasa nama dan frasa sendi nama, umpamanya **bukan saya** dan **bukan dari rumah**. Kata nafi **tidak** pula digunakan untuk menafikan frasa kerja dan frasa adjektif; contohnya **tidak berlari** dan **tidak cantik**. Hal ini bererti bahawa bentuk yang sebaliknya adalah salah. Namun begitu, Nik Safiah Karim *et al.*, menyatakan bahawa **bukan** boleh digunakan untuk menafikan frasa kerja jika untuk memperlihatkan maksud pertentangan maklumat. Contohnya, **...bukan berlari tetapi berjalan laju atau ...bukan cantik sangat tetapi bolehlah tahan**.

Dalam aspek ayat aktif transitif, terdapat dua kecualian yang tidak disedari oleh segelintir pengguna bahasa Melayu. Mengikut peraturan yang diketahui umum, ayat aktif transitif hendaklah mengandungi kata kerja transitif atau frasa kerja transitif. Frasa kerja transitif itu perlu diikuti secara langsung oleh objek yang merupakan kata nama atau frasa nama. Jika frasa kerja transitif aktif itu tidak diikuti oleh objek sebagai penyambut, ayat yang dihasilkan dianggap tidak sempurna. Bentuk-bentuk yang berikut tidak gramatis.

1. Mereka akan ***membincangkan tentang hal itu** kemudian.
2. Pak Alif sedang ***membina**.

Ayat (1) tidak gramatis kerana kata kerja transitif **membincangkan** diikuti oleh **tentang**, iaitu kata sendi nama, bukan kata nama. Sepatutnya kata kerja transitif terus diikuti oleh frasa **hal itu** yang merupakan frasa nama, dan melupakan perkataan **tentang**. Ayat (2) pula tidak sempurna kerana kata kerja transitif **membina** tidak diiringi langsung oleh objek. Oleh yang demikian, sepatutnya ayat-ayat berkenaan dibina seperti yang berikut:

- 1a. Mereka akan **membincangkan hal itu** kemudian.
- 2a. Pak Alif sedang **membina** rumah baru.

Sungguhpun begitu, sekiranya kata kerja transitif terbitan itu terbina daripada kata dasar yang tergolong sebagai kata adjektif, kata kerja itu dianggap membawa makna adjektif dan dapat menerima kata penguat. Oleh hal demikian, kata nama atau frasa nama yang mengikutinya boleh digugurkan. Berdasarkan kata kerja terbitan yang dikemukakan sebagai contoh oleh Nik Safiah Karim *et al.*, kata kerja berkenaan didapati mempunyai unsur emotif atau perasaan, iaitu **menyeramkan**, **menyedihkan**, **menggembirakan**, **menakutkan**, **menyulitkan**, dan **menyenangkan**.

3. Filem itu sungguh **menyeramkan**.
4. Berita baik tentang kejayaan anak amat **menyenangkan**.

Satu bentuk lain yang didapati tidak mematuhi peraturan objek selepas frasa kerja transitif ialah **MeN-...-kan** diikuti perkataan **bahawa**. Contohnya:

5. Pihak polis **menjelaskan bahawa** keadaan di situ terkawal.
6. Cikgu Bahari **menyatakan bahawa** dia tidak dapat datang esok.

Perkataan **bahawa** termasuk dalam jenis kata hubung pancangan komplemen. Perkataan itu tidak sepatutnya mengikuti kata kerja **menjelaskan** dan **menyatakan**. Walau bagaimanapun, **bahawa** yang mengikuti kedua-duanya berfungsi sebagai objek tepat kata kerja transitif pada ayat induknya. Oleh yang demikian, ayat komplemen boleh hadir selepas kata kerja transitif.

Unsur kecualian turut wujud dalam frasa nama. Frasa ini secara umumnya terbina mengikut Hukum D-M, iaitu unsur yang diterangkan mendahului unsur yang menerangkan. Contohnya, kata nama **guru**, **bas**, dan **baju** dalam frasa nama **guru bahasa**, **bas mini**, dan **baju tradisional** merupakan hal yang diterangkan atau yang menjadi fokus perbincangan, sedangkan **bahasa**, **mini**, dan **tradisional** diwujudkan untuk menerangkan unsur sebelumnya sahaja. Dengan kata lain, frasa nama dibina dengan susunan inti diikuti penerang. Inti tersebut merupakan unsur utama dan tidak boleh digugurkan.

Namun begitu, wujud frasa nama yang bersusunan penerang mendahului inti. Menurut Nik Safiah Karim *et al.*, hal ini terjadi akibat kebiasaan, terutama yang berkaitan dengan nama jawatan, panggilan dan gelaran. Frasa **Perdana Menteri**, **Naib Penggerusi**, dan **ibu pejabat**, merupakan bentuk yang terbalik. Begitu juga halnya dengan **Puan Sabariah**, **Haji Azli**, **Kak Bibah**, dan **Tengku Khalil**. Semua bentuk tersebut digunakan dengan mantap dalam komunikasi seharian dan sudah menjadi bentuk yang diterima umum.

Satu bentuk lagi yang mengalami hal yang sama ialah unsur bilangan. Dalam hal ini, kata bilangan mendahului unsur yang dibilang, seperti **dua orang pelajar**, **sekawan itik**, dan **sepuluh biji durian**. Kata nama **pelajar**, **itik**, dan **durian** sebenarnya merupakan hal yang dibincangkan, sedangkan **dua orang**, **sekawan**, dan **sepuluh biji** hanya menyatakan hal bilangan. Pada waktu tertentu terdapat penggunaan bentuk sebaliknya, iaitu **pelajar dua orang**, **itik sekawan**, **durian sepuluh biji**. Bentuk ini digunakan dalam penulisan karya kesusteraan sebagai gaya bahasa untuk mewujudkan bunyi yang indah. Kebanyakan penulis karya sastera menganggap hal ini sebagai satu kecualian khusus untuk bidang kesusteraan.

Lazimnya imbuhan kata nama **pe-** dan kata kerja **me-**, apabila digandingkan dengan kata dasar asli bahasa Melayu yang bermula dengan huruf **p**, **t**, **k**, dan **s**, masing-masing huruf pertama itu akan berubah menjadi bentuk homorganik (bentuk sengau yang sama daerah artikulasinya) **m**, **n**, **ng**, dan **ny**.

Kata Dasar	Hasil Pengimbuhan	
	pe-	me-
pimpin	pemimpin	memimpin
tutup	penutup	menutup
kikis	pengikis	mengikis
sapu	penyapu	menyapu

Rajah 2 Hasil pengimbuhan pe- dan me-.

Sungguhpun demikian, terdapat kata dasar bukan pinjaman yang bermula dengan **t** dan **k** tidak mengalami proses tersebut. Keadaan ini terjadi kepada kata dasar bukan pinjaman, **ternak**, yang setelah menerima imbuhan **pen-** menjadi **penternak** dan imbuhan **men-** menjadi **menternak**. Satu lagi kata dasar bukan pinjaman yang bermula dengan huruf **t** ialah **tertawa**, yang dalam proses pengimbuhannya menerima bentuk apitan **men...-kan**, menjadi **mentertawakan**. Dengan pengecualian itu, tidak wujud kata terbitan ***penernak**, ***menernak**, dan ***menertawakan**. Selain itu, perkataan **kaji**, walaupun bermula dengan huruf **k**, mengekalkan konsonan itu dan menerima imbuhan **peng-** dan **meng-** untuk menghasilkan bentuk **pengkaji** dan **mengkaji**. Hal yang demikian terjadi untuk membezakannya daripada perkataan **pengaji** dan **mengaji**.

Imbuhan **ber-** pada dasarnya boleh bergabung dengan semua kata dasar. Yang menariknya, **ber-** yang digabungkan dengan beberapa kata dasar yang konsonan awalnya diikuti oleh **-er**, contohnya **derma**, **ternak**, **serban**, dan **serta**, **r** dalam awalan **ber-** itu didapati tidak gugur. Namun begitu, terdapat keadaan apabila **ber-** diimbuhkan pada perkataan **kerja**, **r** pada imbuhan itu gugur, menghasilkan bentuk **bekerja**. Malah, didapati juga bahawa bentuk **ber-** berubah menjadi **bel-** apabila digandingkan dengan kata dasar **ajar**. Selain itu, perkataan **layar** boleh menerima imbuhan bentuk **be-** dan **ber**. **Be-** + **layar** bermaksud bergerak di air atau pergi ke sesuatu tempat dengan menaiki kapal atau perahu, dan bentuk **ber-** + **layar** wujud untuk maksud memakai layar.

Kata Dasar	Hasil Pengimbuhan		
	ber-	be-	bel-
derma	berderma	-	-
ternak	berternak	-	-
serban	berserban	-	-
serta	berserta	-	-
kerja	-	bekerja	-
ajar	-	-	belajar
layar	berlayar	belayar	-

Rajah 3 Hasil pengimbuhan ber-, be- dan bel-.

Imbuhan **ber-** apabila bergabung dengan kata dasar yang bermula dengan huruf **r**, satu daripada huruf **r** itu akan mengalami proses peleburan bunyi, iaitu **ber- + rasa** menjadi **berasa**, **ber- + raja** menjadi **beraja**, atau **ber- + rendam** menjadi **berendam**. Namun, mengikut Ismail, gabungan **ber- + revolusi** tidak mengalami penghilangan satu **r**, sebaliknya diwujudkan bentuk ejaan **ber-revolusi** untuk membezakannya daripada gabungan **ber- + evolusi**, dan dieja **ber-evolusi**.

Bentuk **peng-** dan **meng-**, apabila diimbuhkan pada perkataan ekasuku kata, sama ada kata asli bahasa Melayu ataupun pinjaman, yang terhasil ialah bentuk **penge-** dan **menge-**. Hal yang demikian terjadi juga dalam apitan, iaitu **penge-...-an** dan **menge-...-kan**.

Kata Ekasuku kata	Hasil pengimbuhan	
	peng-	meng-
bom	pengebom	mengebom
cap	pengecap	mengecap
had	pengehadian	mengehadian
khas	penekhasan	menekhasan
lap	pengelap	mengelap
pos	pengepos	mengepos
sah	pengesahan	mengesahkan
syor	pengesyoran	mengesyorkan
tin	pengetin	mengetin

Rajah 4 Hasil pengimbuhan peng- dan meng-.

Kecualian daripada bentuk itu wujud apabila melibatkan beberapa patah kata pinjaman ekasuku kata yang bermula dengan gugus konsonan. Bentuk yang wujud ialah **men-**, **mem-**, atau **meng-**.

Kata Ekasuku Kata	Hasil Pengimbuhan
stor	menstor
brek	membrek
klip	mengklip

Rajah 5 Hasil pengimbuhan men-, mem-, dan meng-.

Wujudnya beberapa bentuk kecualian daripada peraturan asal adalah untuk menyelesaikan sesuatu masalah tertentu. Hal ini dilakukan untuk penyesuaian keadaan atau keperluan tertentu. Kecualian bukanlah hal yang luar biasa. Dalam

kehidupan seharian juga, terdapat banyak kecualian. Misalnya, orang tua atau golongan kelainan upaya sering diberi kecualian ketika berurusan di kaunter atas dasar hormat atau budi bicara, sama ada oleh pelanggan lain atau pegawai yang bertugas. Bahkan, pada hari ini, terdapat banyak kaunter yang memberikan keistimewaan kepada golongan berkenaan supaya tidak berebut-rebut dengan pelanggan lain. Oleh hal demikian, kecualian dapat memudahkan urusan.

Rujukan:

- Nik Safiah Karim, et al. 1995. *Tatabahasa Dewan Edisi Baharu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Ismail Dahaman. 2000. *Pedoman Ejaan Rumi Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kamus Dewan Edisi Ketiga*. 1997. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kamus Pelajar Bahasa Malaysia*. 1989. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nik Safiah Karim. 2003. *Bimbingan Pelajar Bahasa Kita Jilid 2*. Shah Alam: 'K' Publishing Sdn. Bhd.